

Muinaisjäännöksiä ja
tarinoita
Haapajärven kirkko-
kunnasta.

Lisiä. I.

Pyhäjärven, Karsainden
ja Haapaveden pitäjät.

Stipendiumitkallaan kesäkuu 1908
kerämyt ja kertomus

Aarne Europaeus.

Pätkä omia keräyksiäni olen
 lässä käyttänyt apunani
 Haapaveden Kansanopiston
 oppilaiden loma-aikoina
 tekemiä keräyksiä, jotka
 johtaja J. Torvelainen hyvin
 lautoisesti on antanut käy-
 tettäväkseni. - Niistä olen tä-
 hän ottanut pieniä lisä ta-
 ruihin kuisista Pyhäjärvenä
 sekä joukon hauskkoja asutus-
 tarinoita ja sotakertomuksia
 Haapavedeltä ja Käsä-
 mäeltä.

Helsingissä 17 p. marrask.
 1908.

Aarne Ruopaeus

Sisällys.

	Sivu
Maantieteellinen katsaus	1.
Kivikautisten löytöjen paikal- linen leviäminen.	8
Pyhäjärvi	8
Käsämäki	17
Haapavesi	21
Rautakausi	30
Kiinteitä muinaisjäännöksiä	33.
Pyhäjärvi	34
Käsämäki	39.
Haapavesi	40.
Kalmustopätköjä. Maakuoppia.	46.
<u>Tarinoita.</u>	
Jättiläiset, lappolaiset, hämäläiset.	51.
Tarinoita savolaisista.	63.
Asutustarinoita	
Pyhäjärvi	65
Käsämäki	66.
Haapavesi	69.
Tarinoita sotaajoilta	72.

	siun.
Pyhäjärvi	72
Karsämäki	76
Haapavesi	77.
Aarrejuttuja.	82.
Kirkallisia muistuja.	
Pyhäjärvi	84
Karsämäki	91
Haapavesi	93.
Muutamia paikannimiä.	97.



Maantieteellinen katsaus.

Pyhäjärven sajaritajua ovat etelässä Pikkijudas, kaakossa Relavesi, idässä Kiuruvesi ja Pippola (Py-Läntä), pohjoisessa Karsämäki ja lounessa Haapajärvi. — Keskustan muodostaa Pyhäjärvi, jonka nimenä ennen mainitaan ollut Risti-järvi)*, sen kuo kauteen ristinkajvään suuntaan niin. Hudenperältä Pyhäjärven niskaan ja Maanselän lahdelta Suonenlakteen pitäisi olla kalme peninkulmaa pitkä. Todellisuudessa on edellinen suunta 2,5. jälkimmäinen aunoastaan 2 puk (Maanmittaus-

* Järven kerrotaan kulkaneen paljon ihmisiä kirkkomatkalla ja oli sen nimi sen pohdosta muuttettu Pyhäjärveksi. — Hist. tiedossa on sen nimi ainakin 1550-luvulla erään asuettelossa ja soivassa Kustaa Vaasan kirjassa Pyhäjärvi. — Vit. tava Saarijärven Pyhäjärvestä, jonka Pyhäjärven vanhempi nimi tavaan mukaan on Risti-järvi. K. J. Jalkanen. Kuntalammin historia s. 10-11.

2
ylikalutukseen (koston mukana). Järven
vettä vesien pienistä laumista Maan-
selällä, Itäpuolelta tulee matala pa-
sin neljännessä laajuinen Komu-
järvi Komajoen kautta ja itäpuo-
lelta lähelle Pyhäjoen suuta
3 neljännessä pitkä, neljännessä leveä
saareton Paskkimajon ^{länssi} (vetensä).
Pyhäjärven jakavat useat niemet
monen saan. Niistä ovat suu-
nimmet Kätkyriemi, joka lähtien
järven länsirannalta Paskkoa
kandee eroittaa sitä Hudenperän
lahden, sekä Emomiemi, joka poh-
joisesta päin pistää järveä. Saaria
on järven rannassa runsaasti. Keski-
osa muodostaa pava Hudenpelkä. Poh-
joiseen pistää syvä lahde, jonka
pohjukasta Pyhäjoki alkaa. Järven
saratat keski-osaan olevan hy-
vinkin syvän, lahdet sitä ovat
usein hyvien aivan matalia. Järven
pinta on 127 m merenpintaa yleem-
päin. Kaloja saadaan runsaasti.

3
laisesti.
Pitäjän erottaa Savon ja Kamea puo-
lisista naapurijoista Maasella,
joka täällä kaktua on tyviä tuntuva
harjanne.

Maaperä on vaihtelevaa. Huden-
perällä on runsaasti varsinkin Huden-
perällä. Hudenmiemen Haapajärven
välialueen muodostaa laaja kieta-
kangas n. s. Kalajan kangas. Pi-
täjän pohjoisosissa, jotka on etelä-
ja itäosaa paljon alavampaa,
pistää usein kalliota esiin maaperä-
stä. Toita on runsaasti, samoin
metsämaita, jos kaktua ei niin vauk-
kaja kuin eteläisissä naapurijoissa.
Sa.

Asutus on etupäässä keskittynyt jär-
ven ja Pyhäjoen rantoille sekä myös
kin Maaselän harjanteille, joiden-
ka päällä rakennukset sijaitsevat.
Kylä on kolme nim. Hudenperä
Kasittään pitäjän etelä ja lounais-
osa, Mäkitylä (Mäkiöis), johonka

kuuluvat seudut Pyhäjärven ja -joen
itäpuolella, sekä Pyhäjärvi
käyttäen jälle jääneen osan pi-
tää.

Karsämäen rajapitäjinä ovat
etelässä Pyhäjärvi, idässä ja
pohjoisessa Püppölä sekä län-
nessä Haapavesi ja Haapajärvi.
Pitäjän poikki juoksee Pyhäjõ-
ki, joka kieman kirkon eteläpuo-
lella Karsämäen puolesta saa tuntu-
van lisaän. Venetpalon kylän koh-
dalla on n. neljänneksen pitkä
Venetpalon koski, jorvia ei ole
lukuunottamatta jana peentä lam-
pea ainoatakaan. Maaperä on
vaihtelevaa, alavaa. Suomaita
ei puutu. Ylävämmillä paikoin
jistä kalliota esiin.

Asutus on keskittynyt jokien ranta-
mille. Kyliä on Kalme, etelästä-poh-
joiseen meneen Venetpala, Karsä-
mäki ja Porkkala.

Haapaveden rajapitäjinä

ovat etelässä Ylvieska Niivala ja
Haapajärvi, idässä Karsämäki
Püppölä ja Pukkila, pohjoises-
sa Rauttila ja Vihanti ja lännes-
sä Oulainen. Edellisen vastakoht-
tana on pitaja verrattain järvi-
rikas ja yläkoinen. Pitäjän kes-
kiarhella levenee Pyhäjoki 3 km
pitkäksi, itäosassa neljännek-
sen leveäksi Haapajärveksi, joka
Askonlahdessa pitäisi olla kym-
meneen syvä. Haapajärvestä
aikaan kääntyy Pyhäjoki melkein
länttä kahden tähän saakka virrat-
tuaan NWN suuntaan. Etelästä päin
laskevat Haapajärven Vahajärvet,
vähän länsupäinä Pyhäjokeen Pyt-
kyjärvet. --- Pitäjän pohjoisosa
on verrattain järvinikas. Penistä
Asoja ja Korhattijärvestä virtaavat
det kaksi neljänestä pitkään, yhden
leveään Ainaliin, joka tekee veten-
sä sen pohjoispuolella alavaan kie-
man pienempään Osmankiin. Itäl-

6 ta' jatkavat vedet Suojärven kautta
Vhaunin puolelle, kunnes jäl-
leen kääntyvät etelään ja Ou-
laisten matkanivassa Pöysjön
kautta laskevat Pyhäjokeen. --
Edellään. järvet ovat kaikki - lukuun-
ottamatta Os Ainalin yhta' Saata - Sea-
sottomia, liejupohjaisia, perin matal-
lia. Syvin on Osmauki, joka etelään
tuskin on mielenmittaa syvempi.
Kalarikkaus ei ole kehuttava. Ja-
lompia kalalajeja puuttuu.

Näistä järviä itään päin on ka-
larikas Pönsjärvi, lähemmäs kaksi
neljännestä pitkä ^{ei laivoon 2 km.} ystävä leveä.
Se on heidän edellisistä syvempi,
keskeltä yli 2 syltä, ja kovapohjais-
empi. Se laskee Pönsjärven kautta
Pyhäjokeen. Järven yläpuolella kuuluu Oulain-
ten pitäjään.

Maaperä on vaihtelevaa. Hie-
takankaita on runsaasti, samoin
isoja revoja, joista pieninkalman
laajuinen Pöysänneva pitäjän itä-

7.
osassa on mainittavio.
^{Samoin Haapaneva}
Pönsjärven vesistö on maapainpi-
läjiin verraten tavallista kuperam-
paa. Josin ovat vuoret loivasti ko-
koavia, mutta toiset niistä kuteu-
esin. Korkatti ja Osmauki samau-
nimisistä järviä itään kokoavat
melko korkiaalle. Tuoteu kajan-
teilla pistää kallio esin.

Asutus on keskittynyt järvien
ja jokien rantaanille ja on varsin-
kin Haapajärven ympärillä
hyvin kiinteä. Vähemmän asut-
tuna ovat jokivarret Haapajär-
ven yläpuolella. Siellä on kirkon-
kyläläisillä n. s. Kesäajansa. --
Kylä on kolme: Haapajärven
kylä käsittää pitäjän eteläpuo-
liskon. Pohjoispuoliskon itäosa
Pöns ja Apajajärviä myöten kuu-
luu Ainalin kylään, läntisa
Mieluskylään.

Kivikaatisten löytöjen paikallisen levenemisen.

Pyhäjärven rajapitäjät itä- ja eteläpuolella ovat hyvin rikkaita kivikaatista löydöistä. Pihlputaasta tunnetaan niitä jo lähes määräkäsivataa (luultavasti yli 200). Hyvin vähäinen on tähän verrattuna löytöjen lukumäärä Pyhäjärvellä, ainostaan Sp. Pitäettä Pyhäjärven lakeammat rantamat ja aaveumat, kenties myös vähemmän kalarikkaat vedet eivät alleet sopivia pysyvää ^{alle} kivikaatille ^{on} asutukselle. Huomatavana syytä löytöjen vähyyteen ~~on~~ ^{on} myöskin se, ettei kaivauksia ole suoritettu löytöpaikoilla, kuten esim. ylläms. pitäjässä. Varmoja todistuksia asuinpaikoista ei löydy. Tankokiviä, joilla sellaisina ^{on} ^{on} merkitystä, ei pitäjän

alueelta ole tavattu ainoatakaan.

Tee tässä lyhyesti selkoa löydöistä järjestäen ne paikallisten suhteiden mukaan:

1-6. Rajahoikasta, jonka sarottiin sijaitsevan lakea sitä kohtaa, missä Pyhäjärven, Pihlputaan ja Haapajärven pitäjien rajat yhtyvät, on undisasukas Jaakko Harmaala löytänyt seuraavat kiviä:

Tikarin kärkepuoli (H.M. l. 3354:66)

Kiviseen jäännös (H.M. l. 3354:67)

Tasataltan kärkepuoli (H.M. l. 3354:68)

Tasatalta (H.M. l. 3354:69)

Tasatalta (H.M. l. 3354:70)

Tuura (H.M. l. 3354:71)

Palkka sijaitsee w paino aelgännekseen päässä Nuorrejärven kylästä)* josta runsaasti on löydetty kivikaatista asuinpaikka ja sepintäsiuna todistavia esi-

* Jaakko Harmaala on jo aikojäitten jättänyt Rajahoikan ja asuu nyt kallella Haapajärvellä. Rajahoikan talo on nyt "paulaakien" kassassa ** Ahon talosta.

neitä. - Talon pitäisillä sivua lähellä
Muurajärven laskevia vesinä.

7. Moskuan kankaalla, joka sijait-
see Rajaholasta itään päin, on löydetty
kivikivet petojän juuresta, "romasta"
H. M. l. 4206: 2.

8. Reikäkivi: Löydetty Kalajan kan-
kaalla. Tarkemmin löytökohdalla.
H. M. l. 2253: 10.

9. Tasatalla. Löydetty Häskävi-
ta nimellisen nuunutorpan pel-
lostä. H. M. l. 2477: 8. Häskäviä
sijaitsee Hidenmiehen kylän Hyvö-
sen talosta toista neljänestä
länneen päin pieneen Häskäpöyry-
eteläpuolella. Löytöpaikka si tar-
kemmin selvennyt.

10. Kourutalla. Löydetty Hiden-
miehen kylän Hyvösen talon seutu-
viltä H. M. l. 2477: 2.

11-13. Pyhäjärven eteläraunalla
on Hidenmieheltä Punasen ta-
lon ^{*}pellosta löydetty 3 kiviesinet-
*) Löytöpaikka ks. tarkemmin H. M. l. 5218: 21.

5218: 21
alanimu-
nointu.

tä nim. tuoran kivi H. M. l. 3161: 2,
Kivikivet H. M. l. 5218: 21 sekä rei-
käksi mustaa kovaa kiveä tero-
tetuilla laidoilla, joka kuitenkin
ei hukkaaw joutunut. Läheisen
Mentälän talon pellosta on löy-
detty tasatalla H. M. l. 2477: 1.
14. Ed. länneen päin on Leva-
miehen talon pellosta löydetty
tasatalla. H. M. l. 2477: 3.

15-17. Marjomiehen talon pellon-
ta ^{eh. länneen} on löydetty kourutalla H.
M. l. 2477: 7 sekä kaksita-
satalla H. M. l. 2477: 4-5, joi-
ta toisen löytöpaikka tarkemmin
on määritetty "Kutramoisena lah-
deksi."

18. Kourutalla. Löydetty Hiden-
miehen kylän Oravan talon pellos-
ta. H. M. l. 4206: 3.

Näkikylä.

19. Kivies. Löydetty Risulan talon pel-
lostä. Risula sijaitsee Komujär-

ven kirkonruuskassa. Talo on nyky-
ään yhdistetty Heittopeltoon.
H. M. l. 4206:4.

20. Täsälältä. Löydetty Juhon Matti-
laisen mäkin maalta. ^{häpikälä} H. M. l.
2X 3161:1. On nähtävästi
sama ^{höylänteriä} ~~stone~~, jonka Karolain
talon isäntä ^{löytöpaikka} löytyneen
talon pellolta, joka sijaitsee
talosta n. 15 syolta' NNW suuntaan
ja ~~on~~ saman verran Komujärven
rannasta, joka tulee itäänpäin.
Peltto on hietamaata. Löytäjät oli-
vat talon entinen, myöhemmin
Amerikkiaan muuttanut isän-
tä Juhon Mattilainen.

21. Lähellä Komujoen suuta on
on lähellä Niemelän taloa
löydetty täsälältä. H. M. l.
30763:1.

22. Täsälältä. Löydetty Mä-
kikylän Mustamäen talon pel-
lostä. H. M. l. 4512:3.

Komujärven pistävältä.

Väisön niemeltä lähellä Puron
taloa kerättiin pellosta aikoi-
naan löydetyn useampia w-
konnuolia, mutta oli ne heitet-
ty menemään, niille kuu ei ota
ymmärretty mitään arvoa au-
taa.

Pyhäjärven Pylä.

23. Kouvolaalta. Löydetty Emo-
niemen Pylästä Sannallauden
talon pellosta. H. M. l. 3564:5.
Löydetty samasta pellosta kivi-
rautakauden kives H. M. l. 3564:29.
(Kts. rautakautta). Pellosta tietää
haavuri K. Moilanen eusekin
löydetyn kiviesineitä (Kts. H. M. l.
3564:29).

24. Täsälältä. Löydetty Emoneemeltä
Väyrösen mäkin pellosta. H. M. l.
3161:3. Emoneemen länsirannalla
sijaitsevan Hietapellon (Pyhäjärvi
19) talon pellosta kerättiin löytyneen
kivien höylänteriä, jonka yllä.
Väyrönen oli jättänyt erään kera-
mille.

25. Täsalalta. Löydetty Pyhäjärven
Jatkolan talon pellosta. H. M. l.
4300:2.

26-28. Niemen talon pihamaal-
ta on löydetty 3 kivikalua nim.:

Täsalalta H. M. l. 2477:8.

Kourutalta H. M. l. 3170:1

Renkaan puolikkaan näköi-
nen katkeanut kiviesine, keu-
tiesi koriste. H. M. l. 2477:9

Niemen talo sijaitsee Tikkalan
nemellä, joka erottaa toisistaan
Pajuslään ja Niskaselän, jonka
pohjoispuolelta Pyhäjoki aakaa,
kaksi neljänestä kirkolta joh-
toseen. Niemi on kallioperäis-
tä maata, rauhepana hedän
sekäistä karikkoa, jommoista
Niemen talon pihamaakin on.
Se viettää yyrkänlaisesti ete-
läsuupain kakti Pyhäjärven Pa-
juselkää.

29. Vähän ed. ^{puolelta} pohjoiseen

Tikkalan talon maalla olevasta
Leppälän pellosta kestopiäskew
mainittu talon omistaja maan-
viljelijä Pekka Luukkainen löytä-
neen useampia kiviaseita. Pel-
to viettää lounaisen kakti ²⁰⁰⁰ ~~2000~~
peräistä ²⁰⁰⁰ ~~2000~~ ²⁰⁰⁰ ~~2000~~ ²⁰⁰⁰ ~~2000~~
kainimalla kaktia ²⁰⁰⁰ ~~2000~~ ²⁰⁰⁰ ~~2000~~ ²⁰⁰⁰ ~~2000~~
jossa patlukaoppina käytetty luon-
non muodostama dyruny. Täältä
pellolta on luultavasti löydetty se
Kourutalta, joka mainitaan löyde-
tyksi Tikkalan talon pellosta.
H. M. l. 3186:1

30-32. Kuivaniemen talon Niemi-
pellosta on usein löytynyt kivi-
aseita, joista kaksi H. M. l. 3564:3.
Kourutalta. H. M. l. 3564:3.
Vuurau tekele(?) H. M. l. 5218:24.

Kuivaniemen talon pellosta maini-
taan löytyneeksi tarkemmin löytö-
paikkaa määrittelemättä oikokir-
ven. H. M. l. 2477:9.

Löytöpaikka H. M. l. 5218:24

33-34. Ed. Kappaleen matkaa pohjoiseupäin on Korjun talon pelloilta löydetty pari kiviäsetta nim.:

Koumantalta. H. M. l. 5218:22
Kivies H. M. l. 5218:23.

Lojtojaikka Kts. tarkemmin H. M. l. 5218:22-23.

35. Parkkin järven pohjois luoteispäässä sijaitsevan ^{Kivisaunioista} Kujalan talon pelloista on löydetty koumantalta (H. M. l. 5186:1.)

Ylläin saunio ei ole kummempin kuin ^{n.s.} peltosaunio, syntynyt pellostä raivatusta kivistä, jitten mukana talttakin lieue siihen joutunut ja on luultavasti löytynyt läheisistä pelloista, jotka kaikki ovat hietikkomaata. Toisesta ^{saunioista} saunioista oli löydetty reikäkivi, joka oli auneen maitteri Casténille. Tämä oli selvitännyt sen nujau ponneksi.

36. Koumantalta löydetty Pyhäjoki-varrelta läheltä Juholan taloa. H. M. l. 5218:25.

37. Koumantalla. Saatu Janttilan talosta, jossa se on taikakaluna kieljökellut. H. M. l. 3564:4. Lojtojaikka luultavaton.

Koivunmäki.

Koivunmäeltä on lallissa kaikkiaan 18 kiviäsetta, joista suurin osa s.o. 12 (luultavasti 13) on löydetty Venetpalon kylästä. Ylläin. Kyliä sijaitsee ~~lähellä~~ lähinnä Pyhäjärven raja Pyhäjoessa olevan Venetpalon kosken rantamalla. Kosken kerrotaan muinoin olleen tyerin kalasen, lahiakin siitä oli saatu. Nykyään vielä saadaan siitä jokunen lahi järjestään joka vuosi. -- Muuten on kalansaalis mitättömäksi vähentynyt. -- Ne löydöt, joiden lojtojaikka tarkemmin on määritelty, ovat

Kaikki läheltä kosken rantoja
päätylästä kuskin neliäkilo-
metriä tuskin laajemmalla aluel-
ta.

Joen itäpuolelta ovat löydettyt
seuraavat kiviseet:

1. Oikokives. N. M. l. 2477:83

2. Kountaltoa. N. M. l. 2477:84.

Löydettyt Mäkelän talon seutu-
lta. Talo sijaitsee lähellä karttaan
merkittyä Mäkilampoa.

3. Tikarin tyvikatkelma. Löydetty
Kyttilän talon pellosta. N. M. l. 3678:5

4. Kountaltoa. Löydetty Kuoppa-
lan talon maalta Pyhäjoen rannalla.
N. M. l. 3170:5

5-6. Kaksi tasataltoa. Löyde-
tyt Laitilan talon pellosta. N.
M. l. 2477:81-82.

Joen länsipuolelta ovat seuraavat
löydöt:

7. Kountaltoa. Löydetty Yläta-
lon maalta. N. M. l. 3170:4.

8. Keihäänkäärki. Löydetty Pyhä-
joen rantapellosta Alatalon
maalta. N. M. l. 3170:3.

9. Tasataltoa. Löydetty Laitilan
talon Palolan torpasta luota jokir-
törmästä. N. M. l. 3678:6. Lähel-
tä tätä löytöä kertoi Laitilan talon
isäntä löytäneensä kountaltoa
jonka Johannes Dahl Nivalasta
oli saanut. Palolan torppa si-
tsee joen itäpuolella sillä koutaa
paikalla, missä jokitekee mut-
kain itää kouti.

Tärkeimmistä löytöriedoista ovat
Kylän alueella seuraavat löydöt:

10. Tasataltoa. Löydetty Venetpa-
lon kylästä. N. M. l. 212.

11-12. Kaksi kiviseistä. Kai-
nitaan löydetyiksi Venetpalon ky-
lästä peltoa kynettäessä. J. F.
Reininksen kakkelmisa, Koopeu-
kaminassa.

13. Kylän alueella lienee myös
kun löydetty reikäkivi. (N. M. l. 3170:6),

19.
Talon ylläpitäjä: on osin löy-
detty pari mutaa kuinta hylly-
tätä, ja the sama keräys ei-
sääntä

joka mainit^{äätäl.}ään joku. Vuotpalon löy-
tämis^{äätäl.}peleistään. Kylässä asuu
äätäl. Hermanni Vuotpalo.

Muuta Kašämältä ovat löy-
detty seuraavat kivikalut.

14. Koristettu veikälä. Löydetty
Kopospeältä, joka on Kašämä-
joen varrella. H. M. l. 2477: 85.

15. Tasatalta. Löydetty Kašämäen
Kylän Isolan talon peleistä, joka
 sijaitsee Pyhäjokivarressa n. 3 nel-
jänestä kirkolta Haapavedelle
päin. H. M. l. 3678: 4.

16. Tasatalta. Löydetty Haapave-
sältä Hallan talon peleistä. H.
M. l. 3518: 13.

Ilman löytötritoja ovat:

17. Tasatalta. Saatu Kašämäen
Kylän Terokankaan talosta. H.
M. l. 3518: 12.

18. Tasatalta Kašämältä. Säily-
tetään Pohj. hist. museossa, jonka
luettelossa sillä on numero 692.

Haapavedelta on tallussa kaiki-
aan 37 kivaketta. Nekein poikkeus-
setta ovat ne löytyneet Pyhäjoki-
varresta sekä ^{isompien} järven rautamilla.
Luettelen tässä ensiksi löydöt Pyhä-
jokivarresta.

1. Tasatalta. Löydetty Onnelan
Kašämäen Loppulan peleistä. H.
M. l. 3549: 2. Loppula sijaitsee
Pyhäjoen ^{länsi} itäpuolella kirkolta n. pe-
nikulman jokivarresta ylöspäin.


2. Kourutalton tekele-kakkel-
ma. Löydetty Esko Vilpua talon maal-
ta Vatunkylässä, joka sijaitsee Pyhä-
jokivarressa ^{puolella} rivin lähellä seu-
laskua Haapajärven. H. M. l.
3081: 29

3. Katkennut kourutalton. Löy-
detty Meimen talon peleistä Haapa-
järven pistävältä Eskolan meimeltä.
H. M. l. 3169: 1.

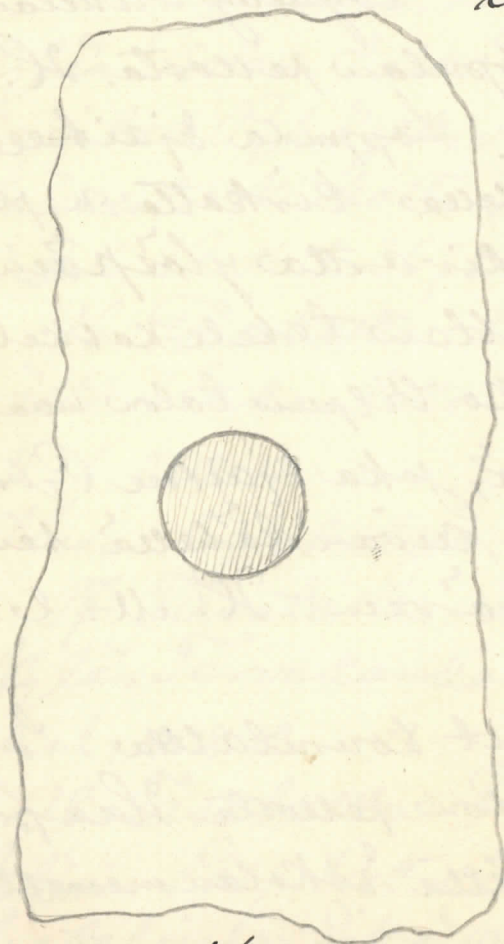
4. Tasatalta. Löydetty Mäke-

län talon pellosta Haapajärven ky-
lässä.

5. Reikäkivi; latuskainen suun-
nikkaan muotoinen, aivan silittä-
mäton. Reikä tehty kierottimella
[ei nästäan] toiselta puolelta,
toiselta puolelta 3, toisesta 2 suu-
laaji. Kivilaji on kova, mus-
taukoa. Porkki

leikkauks . La-
juus 123 x 63 mm.

Omistaja laala-
ja Pasi Jaäskeläinen Haapa-
vedellä. Kivi
al. löytynyt
Haapaveden
Kirkon kylästä
lähellä kirkkoa
syyskuun 1880.
Kau Pirkolan
(Haapajärvi 3)
maalta talon
paikan ja maan-



1/1.

tien välimsältä. Samana kertaa
löydettiin siitä kiven verkou-
pains, hukkaantunut, sekä
kalmas kirkkoku, jonka eläin-
lääkäri Jaäskeläinen (nyk. Ja-
lossa) oli ottanut taiteensa.

6. Tasatalla. Löydetty Kirkon-
kylän Matalon pellosta. N.
M. l. 3522:18.

7. Tasatalla löydetty Mieluskylästä
Haapaveden talon pellosta.
N. M. l. 3540:6

8-9. Kaksi kivistä Löydetty Mieluskylän
Aikalan talon pellosta
Pyhäjoen pöytäpuolella. N. M. l.
3522:1-2.

10. Kouvatalla. Löydetty Mäntylän ta-
lon Haaran torpan pellosta Mielus-
kylässä ed. Kappaleen matkaa
länkeensä. N. M. l. 3540:7.

11. Tasatalla. Löytynyt Juhon Ait-
tola Mieluskylästä. N. M. l.
4280:3. (Johannes Dahlin lähetyk.)
Juhon Aittola asuu Ahon ta-

lassa Pyhäj. eteläpuolella ja oli
löytäneet yllän. esineen talon
maalta pellosta ta. Aitan taus-
kalta läheltä jokitormaa.

12. Tasatalta. Löydetty Laukka-
lan talon maalta Mieluskylästä.
H. M. l. 5218:28.

13. Kirves. Löydetty Mieluskylän
Petäjikön talon seutuvilla. H.
M. l. 5218:30.

XI Koumantalta, löydetty Mielus-
kylän Piritän talon pellosta.
H. M. l. 4280:5. - Mieluskylässä
ei ole Pirilä nimistä taloa, eikä
muuallakaan Haapavedellä.
Lähellä Haapaveden rajaa on Du-
laisten Matkanivasa Pirilä, jota
tässä tarkoitetaan.

14. Tasatalta. Saatu Mieluskylän
Laukkalan talosta löytötridoina.
H. M. l. 5218:29.

15. Koumantalta. Löydetty Mielus-
kylän Veivon talossa. H. M. l.
3522:3

Runsaasti on kiviesineitä löy-
detty Osmanki ja Ainali jär-
vien välisellä laipaleella. Yllän.
Laipale on leveimmältä kohdal-
taan neljänosaan leveä, kaut-
taataan mitaperäistä maata,
Ainalista Osmankiin juoksevan
Louninjoen halki katkaisena.

Ainalijärven puolella ovat löy-
dettyt seuraavat kiviesineet.

16. Teräpuoli: Kirkkokuokkaa. Löy-
detty Lounin talon pellosta. H. M.
l. 2477:69.

17. Tasatalta. Löydetty Rojolan
talon maalta hietaa vedettäessä.
H. M. l. 3518:10. Löytäjäksi maini-
taan isäntä Jussi Rojola, joka
ilmoitti löytäneensä esineen
läheltä Lounin taloa jokitormaa-
ta.

18. Keskentekeinen kaksiois-
taltta. Löydetty pellosta läheltä
Lounin taloa. H. M. l. 5218:27.
Lounin talosta kappaleen

mattkan päältä Kivolan talon
maalta Kivolan torpan pellon
opä kaivettaessa löydetty:

19. Pieni tasatalta. H. M.
l. 3518:7

20. Tunkkivien puolelta.
H. M. l. 3518:8.

Osmanjärven puolella on Wai-
tiniemeltä seuraavat löydöt.

21. Tasatalta. Memen ta-
lon pellosta. H. M. l. 2477:68.

22. Tasatalta. Löydetty
Memelän (= Niemen) talon pellosta
H. M. l. 3518:9.

23. Tasatalta. Löydetty Paja-
lan talon pellosta. H. M. l.
3512:9.

24. ~~Kou~~ ^{Tasa-}talta. Löydetty
Männikön talon pellosta. H.
M. l. 3518:6.

25. Kountalta. Löydetty
Männikön talon litukka-ahon
torpan pihamaalta lähistältä
vauhaa rakennusta purettaes.

lattia-palkkien alla muun
torkku joukosta. Näitä varti-
gontunut siinä myöhemmin.
H. M. l. 3518:4

Pirnejärven saunalla on tal-
lessa seuraavat ~~loyt~~ löydöt:*

26. Tasatalta. Löydetty Kivilah-
den talon pellosta Pirnejärven
saunalla. H. M. l. 2477:67.

27. Tasatalta. Löydetty Kivilah-
den talon pellosta. H. M. l. 3855:13.
Kivilahden talon ympärillä olevi-
ta pelloista sanottiin tuon tuostakin
kiviesineitä löytyneen, mutta suurin
osa niistä oli jäänyt laiteen otta-
matta.

28. Kirves. Pahoim kulutettu porta-
veitsen hioimeena. Löydetty Pirnes-
järven räässä olevan Leukalan nu-
nentorpan luota. H. M. l. 5218:31.

Talon ympäriltä pelloista oli löydet-
ty pari muutamakin kirkkalua, jotka
kuitenkin olivat hioimina kalu-
*) Kts. H. M. l. 5218:31.

tetut. Hiolohajanteeseen pe-
nnaakuoppaa kaivettaessa or-
kalmen kynäran syvyydestä tal-
leet vastaan naksit kivet.
(Kts. Kiint. Muinaisj.).

Watusjärven seutuilla
on seuraavat löydöt:

29-31. Kolme käsialattaa.
Löydetyt Kaapor Maunimaan
talon seutuilla Ison Watusjär-
ven lounaisraunalla. H. M. l.
l. 2477: 63-65.

32. Reikäkivet. Löydetty
Watusjärven kylästä maapel-
lostä. H. M. l. 4280: 12.

Aivan isoleerattuihin ovat
lavatut:

33. Kourutalalla. Löydetty Pii-
dänperästä Murtoja nimisestä pai-
kasta. H. M. l. 3678: 3.

34. Tasatalalla. Löydetty Rytty-
talon pellosta. H. M. l. 2477: 66.

35. Kaksoistalalla. Löydetty
Sorsin ojalta Hakalan talon pel-

Yhteensä	37	18	37	92
Kivias. jäännös.	1	—	—	1
Kivirongas.	1	—	—	1
Reikäkiviä.	1	2	1	4
Reikäkiveitä.	—	—	—	—
Tuuria.	3	—	—	3
Kuokkia	—	—	—	—
Veitsiä.	—	2	—	2
Mulenkätkiä.	—	1	—	1
Pikaseja	1	—	—	1
Kiveitä.	4	—	4	8
Kaksoistaltoja.	1	—	2	3
Kourutaltoja.	10	3	—	13
Tasataltoja.	15	9	7	31
Kovasiimia.	—	—	1	1
Takkakiviä.	—	—	1	1

Pitäjä.

Pyljärvi O. d.

Kaasämäki

Kaaporvi.

Yhteensä.

lasta. H. M. l. 29.

3549: 2.

36. Kovasiin,
kivitiikaisuus
epäiltävä. Löy-
detty Kaukaal-
ta Mäyräjärven
Sydänmaalta.

H. M. l. 3549: 1.

37. Kourutalalla.

Löytötiloilla.

H. M. l. 2477: 70.

Tässä olevan tau-
lun kautta voi
saapi yleisil-
mäyksen kuu-
kin esinelajin
lukumäärästä
sekä löytötila-
jista.

1 rautak. kivies (2477)
 Kärnäin a. elto. 1
 kylästä
 Rautakaus:

1 rautak. kivi
 ti. 30 m. pel-
 talon pel-
 kosta.

Ainoa rautakauden löytö täl-
 lä alueella on rautakivies löy-
 detty Pyhäjärveltä Sammalla-
 den talon "Niemi Pellolta." N.
 M. l. 3564: 29. Samasta pellosta
 on löydetty kuokkamainen terä-
 ase uudelta ajalta N. M. l.
 3564: 26, sekä kivi esineitä (Ks.
 Kivik. löytöjä Pyhäjärvellä 23).
 Haavuri K. Moilanen, jonka
 kautta löydöt tulivat N. M.:n,
 antaa ^{löytöpaikasta} Niemi Pellolta seuraavan
 kuvauksen:

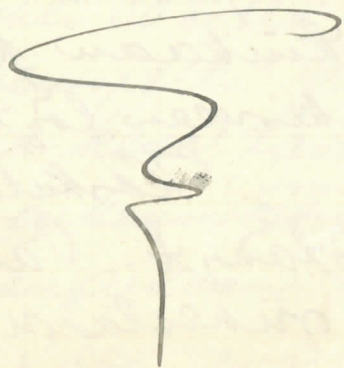
"Pello on talon lähellä (talosta)
 pohjoista koului 30 snttä raunosta
 nimeltä "Niemi pello." Näillä pai-
 koin on joka kesä tavau takaa
 löydetty kivi esineitä rautaka-
 luja, senen aikaan löytyi myös
 kivi asita." Tämä raunous on myös
 ollut maanalaista "jättiläisten

"kivikaita" ja hautoja" -- "Muuten-
 kin on asutus vanhin tällä rau-
 nalla Pyhäjärven pitäjässä."

Tiedon anto kaipaa useissa
 kohdin oikaisua. Niemi pello
 sijaitsee pohjoiseen päin Mylly-
 mäestä, jonneka apteekki Län-
 dah parhaallaan rakennut-
 taa taloa, ja kuuluu se, Sam-
 mallahden talon kuttua jaetuk-
 si, Lännen tila-osaansa. Pello on
 NNO - SSW suuntaan kulkeva ma-
 tala harjanne, savimaata. ---
 Rautakaluja tiesi muuan paital-
 la asuva torppari -- löytöjä
 itse on saanut käsini -- löy-
 tynen suuren peltoraunion
 luota, jonka pitäisi olla koottu
 vanhan kivikauden päälle. Sillä
 oli rautakivies löytöksi ilmoi-
 tettu Salomon Korkkulantiikin ki-
 neensa löytänyt. Paikka sijait-
 see talon riveistä n. 50 metria
 järveen päin, järvestä 25 aske-

leen päässä ja on se arviolta
1½ m vedenpintaa ylempänä.
"Jättiläisten kinkasta" ja "Kau-
soista" eu kuulut puhuttavan,
vaikka näistä kyselin. Tä-
rut eivät kerro asutukseen tal-
la' raunalla olevan pitäjän
vanhemman (Kts. Asitusta-
rinoita), jos kulta äskem mainit-
tu Myymäen kirkkula on jo
vauhastaan psattu.

— Uudemmalta ajalta
näyttävät olevan ne raata-
kalut, jotka oli löydetty Kyl-
lösen talon lähetyviltä pel-
lostä verrattain syvältä. (Kts.
Kiint. muinaisj.).



Kiintä' muinaisjää-
näksiä eu Pohjanmaalla ole-
valla tutkimusalallaani saa-
nut montakaan tietooni. Nii-
denkin harvojen joukossa, jotka
tässä olen luetellut, ei ole
ainatakaan huomattavam-
paa. Suurin osa lienee "mu-
naisjogi", kuten kansakin arve-
lee, tietäen toisten olevan i-
son vihan aikuisien pakopirttien
jätteitä, toisten "vanhan Kau-
saa munisjogi" ja Pyhäjärvel-
lä' joittekin "hämäläisten pir-
tien kinkasta". Yhmetystä herät-
tää Pirnesjärven raunoiden ta-
vaton runsaus. Se "Pirun padoksi"
nimitetty kivilatomus, jonka
J. V. ~~Luoma~~ Castren (kertomus
Muinaismuistoista Kaapajärven
kirkkukunnassa s. 30-31. Käsikirj.
M. My:n arkistossa) mainitsee

Haapavedellä, on tavallinen
luonnonmuodostama kivirakka.
Tee tässä pitäjittäni seeloa
tietooni tulleista kiinteistä
muunaisjäänöksistä:

Pyhäjärvi.

Pirijärven Nyttemmin kiveä ^{proi sijaitsee}
Pirijärven eteläpuolella - Py-
häjärven eteläpuolella lähellä
Linnattalan taloa - Kerrottiin
löytyvän, hämäläisten pirtin
"Kukaan" raunion, laajundel-
taan 1,50 x 1 m, korkeudeltaan
n. 1/2 m. ~~1/2~~.

Pennasen talon pelloissa Hä-
denniemellä on ollut ^{Kalme} ~~raunion~~
"hämäläisten pirtin ^{asta} ~~Kukaan~~".

Näistä oli peltola tekdessä
kaksi raivattu pois, ^{niitä} purettas-
sa oli löydetty aunojaan hii-
liä ja kalansuomuksia. Tölmä
on vielä jäljellä ja sijaitsee
se talosta kiviä ~~heitt~~ omatkaa
pohjoisella puolella pellojen keskes-

sa. Muodoltaan on se matalan
kellomainen, laajundeltaan
4,60 x 4,35 m (pitempi suunta
NS), korkeus n. 60 cm. Hädenni-
emen seutuilla on lahdissa van-
hoja katiskoja. Ne sijaitsevat sy-
vässä vedessä, ^{suurinosa on kiveä} ~~ovat~~ ^{Yksikä-}
marisia, rauvasta tuleva ai-
taus jätkaa aukon kautta.
M. n. on niitä Juvallaadessa.

Lähellä Haaskonmäkkiä Hä-
denniemen ja Haapajärven väli-
sellä sydämaana ^{Kuuluu} ~~Kerrottiin~~
olevan raunion, jota hajotel-
lessa oli löydetty jousevatas.
Kerrottiin paikalla olleen van-
han vihan aikusein palkopirtin.
Emonniemestä lauteenpäin ole-
valla Hämeenniemellä ^(hämäläisten jättämiä) ~~Kerrottiin~~
löytyvän ^{hämäläisten jättämiä} ~~Kerrottiin~~
kivirauunionia. Paital-
la käydessäni ei näistä mitään
tridetty. Täsin oli talon lähistäl-
lä useampia puniusijan rau-
nionia, mutta piti niiden olla

Jättäitä talosta, joka n. sata-
kunta vuotta sitten oli paikalla
sijainnut.

Useissa paikoissa muuallakin
mainittuihin hämäläisillä alueen
pisteet tulisi johtaa, niinpä
Tuoriniemellä, Pertynlahden
rannalla lähellä Hietapelttoa,
sekä Vesi-Heikin niemellä. Rau-
nioiden lähistöltä on usein
löydetty isoissa jonkoissa lappaa
Suomuksia (2), joka on sitä kuin
malisempaa, kuin lappaa
ei nykyään järkevästi saada.
(Kts. taruja hämäläisistä).

Kuuspellolla lähellä Kuiva-
meinen taloa on punen ollut hä-
mäläisten jättämäksi arveltu
kivirauniot.

Vanhvoja pakospirttiä kiukai-
tatt on useampia Parkkima-
järven seudussa. Sellaisia
on esim. Haapajärvelle vievän
tien varrella lähellä Karvo-

Kaugasta sekä sydämmällä
Kyllösen talosta 2 km. pohjois-
keempäin Mõykösen Auteio nimi-
sellä paikalla. Jättäimäinen
on n. 2 m:n laajuinen, 1/2 kor-
kuinen.

Samoilla seuduilla on ^{ollut} pari van-
taa raudanvalmistuspaikkaa.
Toiset jättäet ovat
Toinen sijaitsee lähellä Saarosen
taloa; ~~jos sitä jättäen~~ suu-
reksi maakumpu, johonka ta-
lon peruna kuoppa on kaivettu.
Arvellaan paikalla Kuparakiin
valmistetun, sitä olisi saatu la-
keisista vuorista, joiden pitäisi
olla kupari pitoisia.

Sama tavoin raudanvalmis-
tuspaikan jäännös on Parkkima-
järven pohjoispäässä lähellä
Kyllösen taloa. Linnäki on n.
10 metriä laajuinen koho^{ama} maas-
sa, ja sen siihen peruna kuop-
pa kaivettiin, huomattuihin sen
klovan suurmaksi osaksi

Syntyneen haudauskuonasta,
 joka vielä oli niin rautapii-
 toista, että seppä vielä sitä
 sai rautaa irti. Useat kuo-
 naharkoista olivat „mieheunos-
 launaisia“ (s.o. sellaisia, että mies
 sai kättä läyden voimassa niitä
 nostessaan) ~~Isomman kummun~~
 Tämän kummun itäpuolella
 oli toinen pienempi, niiden
 välillä loiva maakuoppa.
 Talon vauhan ruukin takaa, sü-
 tä n. 10 askelleen päästä oli ~~tuot~~
~~seppälle~~ maanuntorppari Gi-
 deon Tuoriniemi pellonjoja
 kaivaessaan löytänyt n. 30 cm
 syvältä kalme oudonäköistä
 rautaesineitä, jotka - paha
 kyllä - olivat hukkaantuneet.
 Maanlaatu paikalla on hietape-
 väistä, turvepäälistä. -- Silmin-
 näkijän selityksen mukaan
 oli yksi esiin nostettu
 mut karavan lapaa, kokoonpan-

tu putkesta, arvoitavasti vaitta-
 mista varten, ja kaluskaisesta
 pitkästä lavasta. Toinen oli
 ollut. Kettun raudan tapa-
 nen, kolmas kateu „naulas-
 kuoli.“ Kaikki olivat pahas-
 ti ruosteen syömiä.

Karjamiäki.

Venetalon kylän Alatalon pi-
 lan vierellä oli ollut n. 3 sylen
 laajuinen maakumpu. Sitä ta-
 soittamaan ryhtyessä oli ~~maant~~
~~pinnan~~ ^{moholuppen} ^{stallat epim} ~~oitta~~ löytynyt ~~na~~ kiven
 kiihas. Kiviä poistettaessa oli
 löydetty pari ruostunutta rautas-
 ta höylänterää ja messinkitii-
 ku. Raunio ei ole vielä aivan
 tasoitettu, Paikalla voi vielä
 huomata maassa ~~kaakokkehu~~ ^{kokoamyan}
 joka ainoastaan toiselta puo-
 lta selvästi proittuu maan-
 pinnasta.
 Jokitörmällä teloste etelään

40 päin on ollut toinen paejon
edellistä pienempi raunio. Pääl-
la on vielä jäljellä joitakin
kiviä, jotka näyttivät lulessa
oleilla. ^{Kiviä ~~joita~~ ~~pitä~~ ~~purkautsa~~}
Löydetty muuta kuin hülviä.
Haapovesi.

Pärsän neivassa olevilla Su-
lan aikaan meikkin luokse-
pääsemättömillä Pyyri- ja Sur-
kiäsainilla kuuluu olevan „lä-
jissä nokisia kiviä”. - Lovel-
laan noita „kiviläjiä” ison vi-
kan aikien tien paopistien kii-
käiksi.

Wetjusjärven Pirtinimessä ker-
rotta olevan raunion, jättee-
nä muinaisten Kalamiesten
pistui kirkasta.

Ainalijärven raunolla on „So-
tamiehen tolpan” kohdalla van-
ha tulisija. Ei muisteta, kas-
ka siinä on asattu.

Pirnesjärven rantaamalla ole-

vat kiinteät muinaisjäännökset.
Läntiesäimme ~~Kalkemaa~~ Tä-
kalosta ^{Pirnes.} järven eteläpäässä Ki-
vilahdelle päin kulkee tie,
n. 1 edettyämme km:n mat-
kan, Perttulan kaukaan kautta.
Tämä on n. 3-4 sataa metriä
leveydellä kivikkoperäinen nuor-
ta mäntymetsää kasvava kan-
gas Ison Haaponevan ja Pirnes-
järven rannalta jatkuvan Suo-
maan välillä. Rannalla
on Haaponevan puolella ver-
rattain pienellä alueella (arviol-
ta n. 200 x 150 m) useampia, pyö-
reissä luovissa oviolta n. 50
kivirauniota. Nämä ovat eri-
suuruisia, 1-3 metrin laajuisia,
jotkut hieman suurempiaakin, kor-
keus vaihtelee 1/2-1 metrin. Suurin
osa on koottu isompien maape-
väisten kivien juurille, muodottaen
hyvin epäsiinäköisiä. Kivet näi-
sä ovat mukulakivien kokoa, py-

^{eivät palaneita.}
 vii irralisista, niel tällaisista
 raunioista olivat ~~kyin~~ pie-
 miä, tuskin neljämetriä laajem-
 pia.

Vähempi määrä raunioita
 oli kekkomaisia, ~~särmikkäin pa-~~
~~lancin kivin, kivien välissä~~
~~palaneita maata.~~ Nämä
 olivat u. 2,5 metrin laajuisia,
 0,75^m korkeisia.

Rauniot ovat vaivau sam-
 maleu pöytössä, niiden väli-
 vähtelee 1-10 metrin välillä.
 Lat muutamat ovat aivan laapo-
 nevan laidassa.

Suurin osa raunioista näyt-
 tää peltoraunioilta, jota ne voi-
 sivat olla, jos paikalla olisi
 joskus halmetta pidetty. Siihen
 ei kaukaan kiviperäinen maan-
 laatu kiitukaan näyttää sopi-
 valla. ~~Kekkomaiset rauniot~~
~~taasen ~~kyin~~ näyttävät~~
~~sotuneilta kiveiltä.~~

Kausa kertoo paikalla muinoin
 asutun. Sieltä oli siirrytty Ol-
 lolan kylälle)*, jonka asukkaas-
 ta osa vielä on Pirneksiä su-
 kujään.

Perttulan kaukaalta lu-
 teeseenpäin on lähellä laapo-
 nevan Antiokopi. Siellä
 kerrotaan olevan samallai-
 sen rauniokaupungin. Maan-
 laatu on ~~taattu~~ pehmeämpää
 kuin Perttulan korvessa. Pai-
 kalla pitäisi löytää vanho-
 ja peltosaakoja. Mis. mis-
 ten ajan on sinä kasvanut
 vaukka kuusimetsä. Täällä ~~siinä~~.
 Kertoo kausa myöskin asutun,
 (toiseen mukaan on paikalla
 ison vihan aikaan altu pako-
 salla) vaan oli täälläkin siir-
 rytty Ollolan kylälle, joka siten
 sai Jääskelä-nimiset asukkaansa.
 *) Apaja järven eteläpuolella.

Vatimeinukin asukkaiden
kerrataan Haapavedelle tul-
tuaan ensiksi asustaneen
Pirnesjärven rantaamalla.

Kivilahdesta Takaloon vie-
vän tien vierustalla Kivi-
lahdesta n. / km matkan pää-
ssä ^{on} kaukaalla kekomainen
kiviraunio, laajuudeltaan
3,65 x 3,00 m, 0,75 m korkea.
Rauniota arvellaan pako-
pirtti kirkkaaksi.

Kivimessä Pirnesjärven
pistävällä kivimellä
on nykyisin kiviraunio, jo-
ta toiset arvelevat kala-
miesten jättämäksi; toiset
isön vihan rikaiseksi pako-
pirtti kirkkaaksi. (Kts. Satataruja).

Pirnesjärven luoteispää-
ssä on Leukalan mununtor-
pasta 2-3 sataa metriä louna-
seen päin lietaharjanteeseen
perunakuoppaa pöyryssä

Läheisydestä on
muita vanhoja terra-
kantoja.

3 kynäraun syydydeltä tullut
esille tulisija. Palaneita ki-
viä ja kiliä oli ollut oikein
runsasti. Talon ^{Torpan} ympäristöl-
tä on löydetty kiviaseita (kts.
Kivik. löytöjä).

Torpan koirusen on kau-
kaassa näkyvissä tulisija ^{sekin}
muodostettu ^{abinaisen suunikkana} ^{muotoi-}
tetuista laakakivistä (17).

Sen ympärillä oli näkyvis-
sä jotakuuta kiviä, jota pai-
kalla asuva torppari arve-
li peruskiviksi. Tulisija
sijaitti niiden keskellä.
Muinaisjäänäkseen en pai-
kalla käydessäni tarkempaa
huomiota kiinnittänyt. Mah-
dollisesti on se kodan sija.
Tarinoidaan paikalla asu-
neen ukon ja akon, joilta
korkealla oli lehman lappa-
nut.

Kalmistopätkäjä. Maakuoppia.


Pyhäjärvessä on Tuoriniemen
edustalla kalmusaari. Ker-
rotaan siinä olleen kesä-
kalmiston Pyhäjärven aikoina.

Samaaniminen luoto on
myöskin Maanselän lahdessa
Maunilan talon kohdalla.
Kerrotaan siihen aikoinaan
numiita haudatun. Myöhem-
min oli saareen oystria kuol-
lut (Kts. tarinoita Sotajoilta).

Saareen eteläpuolella on
useampia pitkulaisia syvenyk-
siä maassa. Ne olivat keskin.
2,5 metriä pituisia, leveydeltään
puolet siitä. Pituussuunta u-
seimmassa oli SO-NV. Erästä
hautaa oli kaivettu, ja kerrottiin

Sitä löydettyä pääkalon.

Kylösen talon maalla Park-
kimalla on kaksi „jättiläisten
hautaa.“ Toinen sijaitsee Sydän-
mailla lähellä Mönkösen Au-
tiota (Kts. kiint. muinaisj.). Toi-
nen on lähellä taloa Hukka-
viidan tienhaarassa. Muodol-
taan on se pyöreä, 2 m laajui-
nen; runat laskeutuvat en-
sin loivasti, sitten äkkiä sup-
pilomaisesti lähemmäs metriä
syvyydelle. Poikkileikkaus
tulisi olemaan jätteenkin:

 . Hauta sijaitsee nieta-
kankaalla ja nimitet-
tään sitä myös „peurahaudaksi.“
Karsämäki.

Karsämäellä on useilla kie-
takankailla „jättiläisten hauto-
ja.“ M.m. On niitä Parkka-
lan kylän Tolpon talon lähis-
töllä ja kerrottiin niiden

x on
kiint.
Munessa
m:o

olevan pitkulaisia, n. 2 Engl.
pituisia, kynänsä syvyisiä.
Usein on kaksi laattaa riis-
sä, toinen pienempi jatkona
isommalle laudalle. Kansa
uskoo jättiläisiä paikoille
laudatun.

Lähellä Solan talon Pyhä-
jakivareissa on ~~n. n.~~ Kuop-
pakangas, jossa kalme isom-
paa ja useampia pienempiä
maakuoppia. (Kt. K. M. l. 3678:4)

Naapavesi.

Ainalljärven ainoa saari
on Kelmassaari & nimeltään.
Kerrotaan siihen ison vihan
aikana suumitta laudatun.

Isom Püppösaareen p. p.
Lärvässä Paaliniemessä kerrot-
tiin löytyvän jättiläisten lau-
taji

Tarinoita.

Jättäläiset, lappalaiset, hä-
määläiset.

Tarujen mukaan ovat vanhim-
mat asukkaat Pyhäjärvenää
olleet jättäläiset. Kuidet, kuten
heitä useimmiten nimitetään.
Asuntoaan ovat he pitäneet kii-
den vuorella Pyhäjärven lou-
naispuolella. Täältä oli inuman
kivi lähtenyt pitäjän kirkkoa
kivillä keittäimään. — Päästäk-
sensä joku kastumatta selän
yli teki hän itselleen pitkävar-
tiel saappaat. Kakonaiosta seit-
semän tammun ^{8.0. vuorok.} vuorta meni nii-
hin. Vuoren kapeesta Sieppari tain
kirkkautamukseen, — paikalla
on kuuluu vieläkin olevan sy-
vä lovi — ja päästi sen kaud-
sa Ithoniemeen, jossa oli itkennyt,

kun iso sellä vastaan sattui.
 Selän keskellä meni kuin vesi
 saapasvarsista sisälle. Tästä-
 kös häsi kätääntyi ja heitti
 paikalle kivensä. Siihen paik-
 kaan syntyi Hidenkari. ---
 Mutta olipa häsi ruvennut sitä
 katumaan ja yritti ryhtyi
 Hidenkarille tiestä tekemään
 saadakseen takaisin kivi-
 taakkansa. Emoniemmen päässä
 onkin maantien levyistä kivi-
 soukhiota, ~~kaikkele~~ ~~parin~~ ~~gata~~ ~~kat-~~
 sutaan Hidenkari. Paljon-
 toiseksi lieee kuittekin näk-
 snyt tien teon, koska on sen kes-
 ken heittänyt ja keskenteleminen
 on se vielä tänäkin päivänä.
 Kertotaan samoin jättiläisen
 jatkaneen matkansa jätkin
 Pyhäjoen laaksoa ja syystä
 tai loisesta ^{siis} pudottanut jkeen
 toisen kiviäntamukseen. Pai-
 kalle syntyi Pyhäkoski. Hel-

ma täynnä kiviä oli hän sit-
 ten lähtenyt Salosten kirkkoa
 vastaan. Kantaapa tiellä alkoi
 sylissään joukko vanhoja ken-
 gän rajoja. Tästä tiedusteli, vie-
 läkö on pitkästäkin kirkolle.
 Akka oli vastannut että pit-
 kälti vielä on ja — näyttää ken-
 gänrajojaan — sanoi niin mo-
 net kengät jo kuluttaneensa siel-
 tä tullessaan. Silloin oli jätti-
 läinen pitkästynt ja paikannut
 Maan kivensä. Paikalla kuuluu
 olevan kiviä ^{komäki}, jota vielä
 nimetään: "jättiläisen helma-
 kiviksi." Kirkko pitäisi olla ai-
 van sentakana.

Kutranoisen lahdessa Pyhä-
 jövedellä kerrataan Hidenasa-
 van. Eräs mies lähti kerron lah-
 delle onkimaan ja laskiessaan
 ankkania ja koihtia useampia
 sylitä, si pöhyä vielä kuulunut.
 Mies suti toiseen paikkaan.

Uissa sitten oli hienä miehelle sanonut, että olisitpa vielä vähän laskenut ankkuria niinäsi se kostettanut katani kattoa, ja silloin olisii leummaunut sinut asuntooni. Tämän jälkeen on tullut yleisesti sanouparuh. si: „Kutramoisen saunan perästä on kivesheitto kelvettii.“

Jättiläiset olivat käyneet Kallassa Maaselän laumilla, Siinä lähtessään olivat he viskanneet veneensä pääläelleen, tullessaan tuoneet ne takaisin samalla tavalla. Juttu jättiläisen tyttärestä ja kynnä miehestä kerrataan yleisesti paikkakunnalla.

„Jättiläisten pyykin kivi“ nimetään isoji paasikiviä, jotka ovat ikäänkuin nostelussa asennossa pienempien päällä. Näitä tekee J. V. Castren yllämain. mat. kakestonuksessaan laajasti.

settoa. Lisäovat ~~fuskin~~ ~~muuta~~ ~~kuin~~ muonnontyötä.

Haapavedellä on myöskin jättiläisiä liikkunut Jylhissä Korkatti- ja Osmauki-vuorilla ovat he asustaneet. Korkatti-vuoreen sisässä kerrataan vieläkin jättiläisen olevan. Juhannuksina käy seudun nuorisovuorella kokeilemässä ja silloin tapahtuu toisinaan, että vuorella nukkunut jättiläinen heidän meluunsa herää ja liikuttaa paunon vuoreen vapisemaan ja gyriseämään.

Pöpsänevän paikalla kerrotaan tänä aineen olleen Kallion ja sen vieressä oli syvä rotko. Sattuipa kerran jättiläinen kulkemaan siitä sivuitse. Hän tarttui tuohon kallioon ja keitti sen päältä kiveen rotkon yli portaksi. Kallion paikka jäi suoksi ja nevan laidassa konoa vielä.

Kun Pöysän mäki niminen kaski.
 Jättiläisten kerrotaan vielä
 elävän, mutta painuneet väis-
 tyneen pohjoiseen ja siellä poi-
 nuneen itään kaskiin sekä ih-
 meest: pienentyneen. Tämä kä-
 sitys viittaa nähtävästi lappa-
 laisiin. Muutenkin ollaan tai-
 ruvaisia satkemaan jättiläiset ja
 lappalaiset toisiinsa. Vertasi-
 pa eräs vanhus tiedustellessani
 länneltä lappalaisista, että "on ni-
 itä lappalaisia täällä olluuna, vaan
 ne on niitä jättiläisiä olluuna."

Lappalaisista on säilynyt pal-
 jon vähemmän muistaja kuin jät-
 tiläisistä. - Pyhäjärven halki
 tiesi eräs vanhus lämmäläisten
 ja lappalaisten kalorajan ke-
 keneen. (Kts. edempänä). Pyhäjärven
 yläjuoksussa on Lapiukoski.
 Muuten kerrotaan lappalaisis-
 ta samansuuntaisia tarinoita
 Kuvun Maanselän eteläpuolella.

Viros'vainaa oli kerran käy-
 nyt Lapissa lappalaiselta a-
 pua hakemassa Kuvun kasku-
 soi känen lemmiään. Jouluaatok-
 si oli juuri sattunut siuna, ja tak-
 toi päästä millä keinalla hy-
 vänsä jouluksi kotia. Kun pa-
 vainman kirkkusestä paekkioks-
 lupasi, keräsi seuraavana
 aamuna kotonaan, mutta pa-
 ras'härkä oli navetasta poissa.

Haapavedellä kerrottiin lappa-
 laisten tuulipäässä kulkevan ai-
 van näkymättömyissä. Neuman mies
 oli kerran keittänyt puukkonsa
 tuulipäähän, mutta olikin se
 tarttunut lappalaisen seiteen.
 Hän läksi Lappiin puukkoansa
 hakemaan ja Kuvun siellä eräs-
 sä paikassa keitettiin ruoka hä-
 nelle ja tuotiin kaveli ja veits-
 hänen eteensä, tunsikin hän veit-
 sen omakseen.

Hämäläisiä on käynyt

Pyhäjärvenä Kalatelemassa.
 Kerrotaan järven siihen aikoo-
 olleeseen paljon kalarikkaammaksi.
 Runsaasti oli saatu lakkojaksi,
 joka kalalaji nykyään on jär-
 vestä aivan hävinnyt, ainakaan
 ei sitä sitä saada kuin suuren
 onnettomuuksien edellä. Tätä
 koetetaan selvitellä useammalla
 tavalla. Kerrotaan Pyhäjärven
 rannalla asuneen hämäläis-
 sen. Lakonmota oli tarttunut
 hänen lapsensa kunkkuun ja
 tappanut sen. Sen johdosta oli
 hämäläisten kironnut lakon, ^{ja}
^{tappan} ~~ja~~ jälkeen sitä ei ole järvestä saatu.
 Hiidenkylästä Kallioisten alta
 kerrotaan hämäläisten saaneen
 lakkoja. Kun Heidi eräs hei-
 käläinen sattui kuolemaan
 lakon mottaan, vetivät apa-
 galle "pahaa puuh", niin että
 se meni aivan pilalle. Noisti
 on sitä koitettu kiskoa pois

siitä mutta menestyksellä.
 Siinä se kuuluu vieläkin ole-
 vaa.

Toiset kertovat Lämäläis-
 ten saaneen lakkoja Hi-
 denselällä sijaitsevalta, Hä-
 meenkarilta, joka oli niin
 laaja, että sille maantui seit-
 semäntoista apajaa. Heidiä
 jälkeensä ei kania ole löydetty.
 Sen kautta keuki Lämäläis-
 ten ja lappalaisten välinen
 Kalaraja ~~ja~~ tullon Korou-
 järvestä Vuoktoniemeeseen, ^{Sijäskyt}
 tä Hämeenkarin kautta ~~Ho-~~
 niemen Hämeeniemeeseen.

Päitse ylläin. on pitäjäs-
 sä toinenkin Hämeenieni
 (Kk. kiint. muinaisj.). Kero-
 taan hämäläisten paikoilla
 asuneen. Hiidenniemen edus-
 talla löytyy myös Hämeensaari.
 Hiitalan kylässä ovat hä-
 mäläiset asuneet lähellä

60 Kuivamiehen taloa. Läheises-
tä Parkkinajosta ovat he
saaneet säyneitä niin viljalti,
että säyneen rasvalla veneensä
kii voitelivat.

Komujärvenä on hämäläi-
nen kalastellut. Siuntumien
laustalla on eräissä kapeas-
sa paujukassa vielä jäännök-
sia heidän padostaan.

Huideperän lahdissa on jät-
teitä heidän kätiskoistaan.
(Kts. s.)

Eräin alueellaisissa 1500 luonn-
pöytäalilta mainitaan Lestini
Pyhäjärvi, joka oli yhtenä pal-
tana eräänä jämsäläisellä ta-
lon pojalla. Eräissä Kurtoa
Naasan kirjessä vuodelta 1553
kerrataan kahden uudisasuk-
kaan Peder Rautjärin Kala-
joen kylästä ja Olli Tikkanen
Pyhäjärven kylästä Saloisten
kylän käyneen kuniinkaalle

61 valittamassa, että Jämsän
talonpojat olivat "suurella
ylivoimalla sekä tulella ot-
ta' nostolla' nyökänsit heidän
ja heidän naapuriansa kump-
puun". Tähän oli nähtävästi
syytä se, että hämäläiset
sivät mielellään luovuttaneet
uudisasukille sikäläisiä
erämaapalstoja, jotka olivat
kenties heidän paraat tuloai-
teensa.

Päitse hämäläisten kerto-
kansa "merenrantalaisten"
ja Pyhäjärven "pyhäjärviarte-
laisten" käyneen ^{etupäässä} leudutta lin-
nustamassa, mutta myöskin
kalastelemassa. - Riita aholla
Kuivaveden rajoilla olivat
etelästä ja pohjasta päin
tulevat linnustajat sattuneet
yhteen ja oli heillä siinä
ollut "ritansa".

Ylivieskan ikivanhalla Raas-

mäen talolla on ollut lintu-
palkunsa Kalajan Kaukaal-
la.

Ruhasaani Pyhäjärössä
on saanut nimensä Karsä-
mäen Ruhaw talosta, jonka
asukkaat käydessään jär-
vellä kalastelemissa siinä
pitivät majaan.

Merenrantalaisten lintu-
palkun arvonaan sitä vaur-
taa tietä joka kulkee Pyhä-
järven sydäntä pitkin
Kuisveden rajaa Püppölään
Pyhäjärvelle. Sen reunoilla sa-
nataan vielä olevan jättien
käärystiä ja reisiä. Nien
pitäisi olla ikivanha, eivät
vanhatkaan nykyisten van-
husten nuoruudessa tieneet,
koska sitä oli ajettu. - Arvel-
laan sitä myöskin "jättien
ansatieksi." Kansa nimittää
sitä "vanhaksi hallitiksi."

Wet.
Hest.
Ark.

Tarinoita Savolaisista.

Vaikka asutus Pyhäjärven sil-
la on suurimmaksi osaksi
Savolaista alkuperää, pitävät
Sikalaiset asukkaat Savolaisina
jonkullaisena ^{harvattavina} maanomukina.
Pyhäjärven kerrotaan olleen
aikoinaan heidän valtatiensä,
jota pitkin etenkin tervaa Ra-
heeseen kuletettiin. Joki oli sitä
varten perkattukin. (Tämä tapattu
luultavasti 1700 luovun puolivälis-
sä, jolloin muuallakin Suomessa
inokkaasti koskenperkkunta har-
rastettiin) Useat paikat ovat
saaneet heistä nimensä. Uudet-
palon Kosken alla ovat he joen
suusta palatessaan polttaneet
veneensä säästyäkseen rauvoma-
ta niitä pitkin Koskenylös ja
maiksi jatkaneet siitä matkaansa.
Sitä sai Koskija sen mukaan ky-

la^s ja se on mukana ~~Kosken~~ ni-
mensä.

Haapajärven^uessa² on lähellä
kirkonkylää Lammuniemi.
Siinä ovat savolaiset kau-
pungista palatessaan viinjan-
sa juoneet. Siitä² niemi saanut
nimensä. (Vrt. Juoppolampi.)

Keravalⁱ joukko Savolai-
sia keraveneitä² ollut matkal-
la jo^{ki} suuhun päin. Kuu saa-
puivat Pyhäkosken yläpuolelle,
läksi muna^u edellä Koskea
koettelemaan. Jos hyvin kävisi
tulisi hänen merkiksi vilakut-
taa melallaan. Mutta jyrkäs-
sä² Koskessa heittikii vene
kuperkeikan. Mutta niskassa
olevat eivät sitä² nähneet, nä-
kivät vain melan vilautovan
ja seurasivat perässä saaden
kaikki siten surmansa.

Asutus toivota.

Pyhäjärvi

Hüdeniemen kylässä²
pidetään Hüdeniemen asutus-
ta pitäjän vanhimpaina.

Vanhin talo olisi sijainnut
Paajalan talon lähellä Tak-
kilan pellolla ja olisivat asuk-
kaat olleet Takkia sukujaan.
Paajalaan, joka nykyisin
on ikivanha talo, ovat asuk-
kaat tulleet Kemien Paajolax-
ta. Mehtälää (Hüdeniemi 1)
pidetään pitäjän vanhimpai-
na verotalona.

Kuivamoisiin on osakay-
tullut Pyhäjärven suusta.

Vanha on myös Pitäjämäen
asutus, ja pitäisi Mieltäyisen
olla siellä susin äisen talon.

Asutus oli saanut alkunsa lie-
tumiehen² mōkistä² mihin aikoihin
kun Ylivieskan Raasmäkeläisil-

66 Tä^s oli lintupaikkunsa Kalajan
Kaukaana.

Kirkon seuduilla pidetään
Tikkalan niemien asutusta pitä-
jän vanhempana. Ensimmäinen
asukas Tikka nimeltään oli
tullut idästäpäin (Aasiasta!)
nimellä, toisten mukaan lau-
talla. Hänellä oli kolme poi-
kaa, joista yksi jäi Tikkalaan,
toiset muuttivat Salmen itäpuo-
lle. Toinen heistä perusti Parvia-
lau (Mäkikylä!) ja toinen Kinnu-
lau talon, joka viimeksi mainit-
tu vielä on kirkonkylässä Tikka
nimellä. Heistä sai Mäkikylän
asutus alkunsa.

Vanha talo Mäkikylässä
on myös Virola~~finen~~ jonneka asu-
kason saapunut Viromaal-
ta.

Kansämäki.

Vanhin asutus Kansämäellä
on ollut Antosaaressa Vuoh-

67.
tojoen varrella. Sieltä ker-
votaan asukkaana siirtyneen
Laviselkään, jossa Kerälän
paikka on vanhin. Mukanaan
oli hän tuonut tärkeimmät
tavarat: vastipuokkimet ja
aittorakennuksen (1). Aitan
seinät ovat alleet verossa ja
sanotaan sen seinällä von vi-
kawa aikaan ihmisiä tapetun.
Lammun kylän ensimmäisen
asukkaan tiluksilta oli hän
kantanut kontillaan sora ja
sitte saapunut selkänsä. Lam-
mulainen ei ollut tyytyväinen
saadessaan naapurin, vaan suut-
tui ja sanoi, että "Luhannen Sain-
sekkä on tullut niin tielle asu-
maan, ettei soa olla liuneman-
sathaan rauhassa, ja kaikkottelee
kaikki liunat pois." Sitä^s sai
kylä^s laukunaniomelkseen "Sovi-
sekkä!"

Muuan kylän^s ensimmäisistä^s
vanhimmissa

asukkaista, toisten mukaan juuri Keralän ensimmäinen asukas, oli nimenään Pulkka l. Pulukka niminen tavattomasti väkevä mies. — Kerran Länen pettoa kyntäessään oli auringon tammunut isoon maakiveen. Luutuksissaan oli hän rakennut sen aidan ylitse sanoen, että, "tuokin & siinä on aina vastuksena" Kivi on vielä siltä paikalla eikä siitä lähde kuin Järvenmäellä. — Lehmä oli Kerran osunut P:n peuranloukkuun. Hän oli heittänyt sen lintukonttinsa päälle ja tullut neuvayli kotiansa. Tästäpä rupesi lehmän omistaja karjoiinaan, mutta P. oli tuomareille sanonut että, "lehmäkö lie ollut vai vasikka, vaan lintulaukun päällä minä sen toin." — P. kävi Launaisissa saakka myllyllä vieden siune selässään tyyny

niä rukiita. Kerran sieltä palatessaan gauhettu tyynyri selässään näki hän sydämaam Pylässä sievän jalaskoivun, hakkasi sen ja toi säkkiä päälle kotiansa. — Ranttilassa oli hän vetänyt Ruotsiin kuninkaan vaunut väri torman päälle kun siivisi hevosta jaksanut.

Haapavesi.

Haapavedelle oli ensimmäinen asukas asettunut Haapajärven koillisikulmaan Pajulahdelle. Tiedetään Länen olleen Pohjanmaan ensimmäisiä asukkaita, joina luetellaan:

Tina Toekki Torniossa

Laitinen Pajulahdella

Härkönen Hämeen maalla.

Pitkemminkin olivat hänen jälkeläisensä asettuneet lähiselle Muthikkamäelle, jossa vielä sijaila niminen talo.

Vauha on myöskin Oiti-

niemen asutus. Tuone olivat
ensimmäiset asukkaat tulleet
Savosta Parnämäestä ja olivat
Parnasia sukuaan. Alilla on hei-
dän perustamansa. Vähä myö-
hemmin oli perustettu Niemelä,
jonka asukkaat olivat Kirk-
kälä sukuaan. Vanha asutus
on myöskin ollut Prnesjärven
saunalla Perttulan kaakalla
ja Autiokorvessa (Kts. kiint.
muinaisj. s. 41-44). Sieltä oli se siir-
tynyt Alolan kylään ja Väiti-
niemelle.

Lehonsaarelle kerrataan
ensimmäisen asukkaan tulleen
Mikkelin läänistä Kerimäeltä
ja kuuluu hän olleen Kaarle
II:sta aikuisia satoreja. Minel-
tään oli hän Pekka Vihevainen.
Hänen perustamansa taloa
nimitetään Vanhaksi taloksi.
Nykyiset asukkaat ovat hänen
jälkeläisiään seitsemässä

polvessa.

Nevalan mäellä on asutus edel-
listä vanhempi. Asukkaiden muis-
tellaan tulleen Pyhäjärven suus-
ta ja oli heitä Kalme veljestä:
Pekka, joka perusti Pietilän, Er-
kki, joka perusti Erkkilän ja Nuutti,
joka perusti Nurkkalan. Pietilän
Pekka tunnetaan nimellä Kiivas-
Pietinen. Hänen poikansa Jussi
oli aikoinaan pitäjän paras
seppä. Hänen tekemäkseen
saatetaan kaikki ^{pitäjän} kirkon rauta-
työ. Hänen ^{tämän} poikansa Olli oli mai-
nio oikkari. Kirkon oven pitäi.
Si alla hänen tekoansa. - Ojäl-
lässä on Matinaho vanhin talo.

Pyhäjärven peräälle kerrataan
asukkaiden saapuneen Kiusuveden
Pyhäjärven saunalta. - Ennen olivat
he sieltä käyneet paikalla kalas-
tamassa.



Tarinoita Sataajoilta.
Pyhäjärvi.

Isän vihan aikaan oli Kutra-
moisten saunaa tapettu
joukko ryssiä. Talossa asui
Silloin kalme veljestä Tuomas,
Heikki ja Matti. Ryssät ottivat
Tuoman vangiksi ja asettuivat
kottenaan pitämään talon
saunaa. Heikki sattui hiihte-
lemään lahdella ja Tuomas
antoi luukusta hänelle hius-
kuttamaa merkin. - Hän pä-
lähti kanta veljensä onksi
ja tuulena aukaisi saunan
oven huutaen: "Tuomas, minun
veljeni, tule pois!" Tuomas hyp-
pää pikisti lautoimien ylitse
ulos eivätkä ryssät hämmä-
slyksissään huomanneet hän-
tä estää.)

(Yhdessä sitten pöngättiin ovi ja
heiteltiin luukusta sisälle pala-

via keinätykkoja, kunnes tu-
pa tuli savua lähteen ja ryssät
tupentuvat kuoliaiksi.
Pitasaarissa Hildeuse-
län oli ryssillä pääkort-
teerinsa. Heikki otti kerran
valkean vaateen päällensä
ja lähti illan tullen ^{uuden} saata
lähestymään. Yksi ryssiästä
oli yön aikana varttia pita-
massa. - "Näkkykö mitään",
kyselivät ryssät aina herä-
tyksään. "Ei tuolla näy mit-
tään, kun yks' lokkeloinen vaau-
uskentelloo," vastasi vartija. En-
nen pitkää nukautti laukkiin.
Silloin ui Heikki maau, irroit-
ti raunasta kaikki veneet ja on-
toi niiden tuuleen mukana pur-
jehtä pois asettuneitse viimei-
seen. Pian vartti heräsi ja huo-
masi mitä oli tapahtunut. Hän
rupesi nyt kauniisti puhumaan
Heikille, pyytää pyytään hän.

tä' palaamaan takaisin luovaten
 syöttää Länelle hyvät kutturuo-
 at. Muutkin heränneet nysäät
 yhtyivät ~~hanta~~ Länen miikutuk-
 seensa. Mutta Heikki oli ^{liian} ~~tytö~~
 väisas palatakseen. Ja pian
 sanoikui yksi, että, "olisitpa tul-
 lut," niin kuuma teia ois kal-
 kuus valettu, Suolet kouvon ym-
 päri kierretty." Ja sitten rupesivat
 se Heikkia' ampumaan. Mutta
 Länä' oli varannut lakkariensa
 juuri nysäien luodin paksuisia
 nauvoja, ja aina kun saivat am-
 mutuksi reian veneeseen, tukki
 hän sen sellaisella. Tämä tarina
 päättyi hänen kotiinsa saakka. -
 Mutta nysäistä ei sekä koommin ole
 mitään kuultu.

Manseläläisten Kalma-
 saarissa ^{kerrotaan} venäläisten majail-
 leen ja oli heillä oppaan mu-
 an Lauri niminen mies. Venä-
 läisten mukuttua irvitti hän

veneet saunasta tulen vieta-
 viksi hypäten itse viimeisen. Kun
 hän oli jo melko matkan pääs-
 sä' saunasta, heräsivät nysäät
 ja rupesivat Länä' kädissään
 makein sanoin takaisin houkut-
 telemaan. "Siinä se Lauri-pörkä
 kun leikitellös, siinä se paha-
 aiji," alivat saaneet ja jatkaneet
 että, "tule takaisin, hyvä Lauri poi-
 ka, hyvä kutturuoka syötetään,
 oma kuoritsa käteen annetaan".
 Taru jatkuu sitten kuten edellisenkin.

Tson vihan aikuisia pako-
 pirttejä kerrotaan olleen useissa
 paikoissa Sydänmaalla, kuten Ail-
 tokorvessa lähellä Irvajärveä,
 Hyvösen ja Ilistahajun välitai-
 palella ja Rautioharjulla lähel-
 lä Haaskan mökkiä. - Pöytä-
 lan maasta Sydänmaalla on ollut
 elovarasto, joka nyt on siirrel-
 ty talon kadoksi.

Parkkiman puolella on ollut

myös suusaati pakopintejä (Kts. Kiint. muinaisj. s. 36)

Karsämäki

V. Savislän kylän kautta ker-
rataan ruotsalaisten kulle-
neen eräänä varhaisena vo-
puri päivän aamuna. Sotajouk-
ko oli tullut idästä ja alkut
matkalla etelään päin. Venäläi-
set olivat seuranneet perässä
(toisten mukaan päivästä
matsalaiset ajineet takaa ve-
näläisiä) Ruottalaiset olivat
tyhjentäneet "rausportikuor-
mansa" erääseen latoon ja lu-
kinneet sen siinetillä. Mutta ve-
näläinen oli rikkonut siinetin
ja tyhjentänyt ^{myöskin tavarat} sen. Edelläkyl-
kijat olivat saapuneet Kar-
samäen kirkolle ja vaatineet
jällestä tulevia taisteluun ty-
kinlaukauksella, mutta jat-
kaneet kuitenkin matkaansa
- Savislässä eivät muuta

tuhon tehneet kun ampuivat
yhden korian. Kylästä kerrotaan
löydetyn kuulia ja sata-aseita.
Pakopintejä oli ison vihan ai-
kaan ollut Ajalehdossa, jossa
nyt on Pakola niminen talo, se-
kä Karkulehdossa ja Karkusaa-
ressa. Ajalan saarissa ^(Haapavedellä) olivat
matsalaiset jääneet viime so-
dan aikana ampuneet kaksimys-
sä.

Haapovesi.

Lehonsaarelaiset olivat vonvi-
lan aikaan pakosana Karsä-
mäen Ajalehdon kaukaana. Kii-
vas-Pietinen jäi yksin Kotosalle
Kylänvähäksi. Kun vihollinen
saapui paikalle, oli hän parhaal-
laan aterioimassa, mutta
jatkoisi sitä tuosta häiriintymättä.
Joukottain oli hän sitten heittä-
maunut.

Eskolan miehen truhlaarinaan
Kytökyän ja kirkon väliwaal-

le on isonvihan aikaan kaikkinaista elävältä haudattu.

Pyyrä ja Suskiassaessa Pörsannevassa arvellaan isonvihan aikaan pakopirttiä pidetty. Siellä on vielä jäljellä kukaan raunioita (ks. Kiint. muinaisj.)

Priestjärven Rivinimessä oli myöskin ollut pakopirtti, jossa isä porokineensa pukeuteli. Löysivät pa' rypät sinne tien ja kuormitettuaan kaikki tavat mita ^{Käsiinsä saivat} ~~loysivat~~ tekeensä, lähtivät paluumatkalle ^{Tainwoksien} ~~kuokkasta~~ mukana melkein ^{Tainwoksien} ~~kuokkasta~~ kiduttamansa isän. Tämäpä tekeytyi kuoliaaksi ja rypien huomaamatta nakkeli kaikki tavat pois reista: Kun nämä huomasiivat miehen kuokkasta nakkasiivat hänetkin pois reistänsä ~~kein puoleen~~. -- Tyntyväisenä palas: Hän kotia noukkien matkaa ~~varrella~~ tiepuolesta

tavaransa mukansa. Poika oli ollut pölsässä koko ajan ja pelastui myöskin.

Ajakylän Matintehossa asui isonvihan aikaan Kalme veljestä, joista yhdellä oli 18 vuotta tavattomasti väkevä poika. Kun vihoenäläiset ^{nyöstäen} saapuivat näillekin seuduille, pakenivat he Sydänmaalle Häröajan varrelle tehden siihen pakopirttinsä. Vihallinen oli väkisin ottanut Oulaisista Luukas nimisen pojan oppaakseen ja hänen johdollaan löydettiin tie pakopirtille. Venäläisen päällikön käskystä köytettiin kaikki neljä miestä pirtin lavitsaan kiinni. Päällikkö istui itse ovenpielessä satulaa korjaten ja komensi: "Kaikki puuta metsästä! Nuo-tio pirtin eteen! Siinäpä heitä paritellaan. Tyllä saadaaan raha Suolinkoo. Hei pojat! Kaikki

"Kaikki) puuta valkiaan!" Pirtin
 seinässä oli luukku ja Luukas
 parka tirkisteli siitä sisälle. Huo-
 ni pakalaisista kehti silloin
 keino ja sanoi: "Luukas, pistä
 kätesi luukusta, ota puukko tu-
 pestä ja koeta katkaista kotte-
 ni!" Onneksi oli laivissa niin
 lähellä luukkuja, että L. yltti
 saada puukon käteensä ja kat-
 kaista nuorat kalvosista. Pääs-
 tyään kaikki vapautti ryntäsivät
 he ovea varten. Päälikkö säikä-
 hi pahoin, sillä melkein kaikki ka-
 nen mieheensä olivat nuotiopiuta
 hakemassa. Hän tajosi raha-
 sudikkota ja sanoi: "Ei' tapa,
 ota raha", mutta miehet arja-
 sivat että eunätetään saada sit-
 tenkin. Silloin nappasi päälikkö
 kädessään olevan rahapussin li-
 kellä olevaan lauppiin, jossa se on
 vielä tänäkin päivänä. Venäläi-
 set nähdessään päälikkönsä

kuolleen, pakenivat, mutta saa-
 rutettiin ja tapettiin. Heidät hau-
 dattiin Karoojaan ja yksi pako-
 laisista, Marasko-Erkki" oli luke-
 nut heille siunauksen: "Nous-
 ka p - leet silloin, kun näette
 muittenkin nousevan!"

Yunnan saareen seutuville ja Mai-
 son korkeen sekä Kalmasaareen
 kerrataan venäläisiä haudattua.
 Paikoilla kuului vielä kummitte-
 levan.

Pukkilan sodan aikana oli ve-
 näläinen herra ajanut Ajaloan
 matkalla Pukkilaan. Mukana
 naan oli hänen palvelija. Ruot.
 Salaiset jääkärit odattelivat
 saunassa ja kun ryssä oli men-
 nyt pirttiin, hyökkäsivät he sin-
 ne ja tappoivat sekä herran
 että palvelijan. Heidät hauda-
 ttiin sitte metsään, joka sai ni-
 mekseen Ryssänkorpi. Paikalla

Kuuluu vielä askettain olleena
kaksi ristiä..

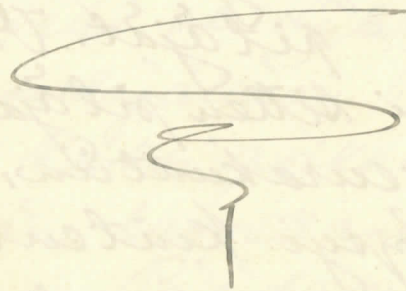
Aarrejuttuja.

Pyhäjärvellä kerrataan, Antton
Sivion "raunioihin olevan aar-
teen maahan kal katkettyna
"vaskipuohtimissa". Sotamie-
hen talon kahdalla lähellä
Lavolan talon pitäisi myöskin
löytyä "uhraus" maahan kaivet-
tana

Haapavedellä on Pellikan
tienhaarassa terävähuippui-
nen kivi, jonka alla sanotaan
olevan aarteen. Se joka seisoo
päädään kiven karsessa alas-
tonna joulusaunan ajan saapi
sen.

Litukkajärven seutuvilla on
"Likkuvan kivenkangas". Se on
saanut nimensä kaukaalla
löytyvästä isosta paadesta, joka

Sormen koskettamana liikahtaa
saman verran kuin rautakengil-
la väntäen. Sen alla sanotaan
löytyvän aarteen. Soinilais voi-
naan kerrataan käyneen mies-
voimalla yrittämässä saada ki-
veä paikaistaan. Sen verran oli se
liikahtanut, että joutui asentoon,
josta sitä ei millään lövää saa
lukkumaan. - Tyttöjä käsi sai Son-
milainen Katiansa palata.



Kirkallisia muistoja.

Kaapaveden, Pyhäjärven ja
Kärsämäen pitäjien alue kuu-
lui alkuaan Salon pitäjään,
joka mainitaan jo 1300-luvun
alkupuoliskolla. V. 1573 eritelt-
tiin siitä Pyhäjoki seurakun-
naksi, johonka kuuluivat kaik-
ki myk. Pyhäjokivarilla myk.
Sijaitsevat pitäjät. Vähitellen
jakautui sitten pitäjä pitäj-
kappeliseurakuntiin, mutta py-
~~Pyhäjoki~~ pysyi kuitenkin koos-
sa viime vuosisadan puoli-
väliin saakka.

Pyhäjärvi.)* Pyhäjärvi mainitaan
kylänä Salon pitäjässä j. 1552.

)* Pyhäjärvi Suurimman osan Pyhäjärven
kirkkoa koskevia tietoja olen saanut yli-
oppilas Tauno Jätkelän paperista, varsinkin
kirkon arkistosta haakitut tiedot.

Kirkko mainitaan siellä jo vuon-
na 1647)* V. 1650 sai se oman
pappinsa ja muodostettiin siitä kap-
peli)** Suurimman kirkon kertoo
kansaa alleen Lovisaunnassa ja ol-
se alut "sokea lautakirkko" ilma-
lornia. Kirkonkello oli ripustet-
tu kahden pylvään väliin katok-
sew alle lähelle kirkkoajaa oli se
niin kovaääninen, että soitto kuu-
lui aina Pitäjämäelle saakka Pit-
tiputaan rajalle. Kolmas pappi
Pyhäjärvenä oli Lybeck nimeltään.
Hänen edeltäjällään Roniuksella
oli ollut kaksi poikaa, jotka eivät
miehellään luovuttaneet hänelle
pappilaa. Tästäkseen hänestä
— kertoo kansa — keittivät he hänet
yhdessä tuumin muutamien paik-
kakuntalaisten kanssa kirkkomaan
aidan yli. Oli näet kaika sew-

)* K. G. Leinberg. Handlingar s. 292.

** Strandberg. Åbo stifts herdaminne s. 163.

moinen, että pappi Sillou on-
nettain kaiken mahtinsa. Mutta
apua ei siitä tullut - ja ilkeijön
tekijät pelastuivat pakenemään.)
Tämä tapaus herätti naapuripi-
täjissäkin huomiota ja kutsutaan
seutua ^{tämän johdosta} "velä ympäristöllä" Pyhäjy-
mäjärveksi."

Kirkon arkistossa olevista las-
kuista päätetään on 1730 luvulla
pitäjään rakennettu uusi kirkko.
Samoin jälkeen v. 1790 paikkeilla.
Tämä kirkko paloi vasta korjattu-
na ukkosen tulesta kesäkuussa
1895. V. 1804 rakennettu ^{Syyskuussa} tapuli sa-
tyi. Seuraavana ^{vuonna} paloi val-
mistumaisillaan oleva ^{uusi} kirkko
"naaliainneiden varomattoman kait-
telyn vuoksi." Yhessä nykyinen kir-
ko valmistunut v. 1897, on siis jo
viides.

)* Strandberg kertoo myös tämän jutun tilaajan kii-
tekin ilkeijön tekijäin tulleen Turussames-
tatuiksi. (660 skifts kerdaminne).

Kalmatta Kirkkoa (v. 1790) sat-
puuhattaessa kerrataan paikka-
kuntalaisten koettaman saadan
Pyhäjärveä omaksi seurakunnaksi.
Käsämäki siihen yhdistettyinä.
Kirkkoa ajettiin sen vuoksi
pa vähän pöyhöisemmäksi tie-
talon kylään ja oli siinä ruo-
tu kirkkia vetämään, kunnes sa-
tiin tietää, ettei kuningas suostu-
nutkaan tuumaan. Tästä
johtuu tarina, joka tietää pi-
täjän vanhimman kirkon sijain-
neen Hietalan kylässä.

Vanhimmat tiedot kirkon
arkistossa ovat vuodelta 1719,
aluksi hyvin väellinisiä näitä-
västi ison vihan vaikutuksesta.

Toukokuun kirkonkellon lai-
dassa on seuraava kirjoitus:

"V. 18³²/6 95 paloi Pyhäjär-
ven seurakunnasta vastakorjattu
kirkko ukkosen tulesta Saarna-
ten kanttori F. O. Engvistin, V.

18⁹/₁₃ 96 syttyi luntemattomalla tavalla valmistumisillaan oleva uusi kirkko ja paloi ynnä Lapali kelloineen. W 1897 rakennettiin taas uusi, jolloin tämä kello hankittiin veljeksi Friisin Konepajasta."

Pienemmän kellon toisella sivulla on kirjoitus:

"Jumalalle alkoon kunnea korkeudessa" ja toisella: "Veljeksi Friisin Konepaja, Kokkola."

Vanhimmista kirkonkelloista saamme tiedon inventarioluetteloista kirkon arkistoissa 1700-luvun alkupuolelta. Yläseunassa on ollut kirjoitus:

"Solides gloria. Anno 1663. Salig er then som fruchtas HERN och på hans wagar gar. Salv CXXVIII."

Valettu oli se Ruotsissa. Kansatietää vanhimman kirkonkellon, että se olisi upotettu ison vihan aikana Sammaljoen suuhun,

toisten mukaan olisivat nysäät sen upottaneet, toisten mukaan olisi se kätkeyty siunne nysäiltä? Pahjämudassa kuuluu vielä näkyvän jouu ja siinä koukku. Usein on sitä miehissä yritetty nostaa, mutta - menestykseettä?

V. 1850. inventarioluetteloista saamme tietoa v. 1896 tulipalossa Lavinneista kelloista, Lompi Kello oli ostettu valuri Komedilla Tukholmassa ja varustettu seuraavalla kirjoituksella:

Kaikki joilla Hengi on Kättämän Herra

Valtelupi . Ps. 150 v. 6.

sekä yhdellä puolella:

"Koskas kuulet kellon äänen
Lovan sinun korvissasi,

Tule tänne terävästi

Juuri juuri Jumalata

Kivahasti Kättämän

Rukoileman rokkiasti

Armalista auttajata.

Koska sunsanomista
kuolleista kuulet sorvau
Eli heitä laudatahan
Malta mieles ihmisparka
Luote luojan lähtemään"

Toisella puolella:

"Kejsar Kejsar Alexander
I:sen kuuluisan hallituksen
aikana ollessa Arcki Bis-
pa Turussa Herra Doctori ja
Riddari Jacob Tengström,
Kirkohermana Pyhäjoessa
Abram Fellman ja kapp-
laissa Herra Isaac Leselius.
Valettu Gerh. Hornedilla
Stockholmmissa vuonna 1824."

Toisessa reunassa:

"Es. 2 v. 3. Astukan ylös
Herran vuorelle Jacobin
Jumalan huoneeseen, että hän
opettais meitä hänen tietänsä
ja me vaeltaisimme hänen pa-
luillaansa"

Pienempi kello oli valettu v. 1843

Pietarissa, ilman kirjotuksia,
Vanhimman kirkon aikana
kuului Lautuumaa olleen Troi-
lan niemessä lähellä Saviantaa.
Vanha kalmisto on nykyin kes-
kellä kirkonkylää pitäjän opulai-
sen puustellin kohdalla. Paik-
ka on kiviäidalla ympäröity
täynnänsä syvennyksiä. Hauta-
ristoja tahi kiviä ei ole jäljellä.
Käsämäki,

~~Haapavesi~~ Käsämäki on 1700
luvun keskivaiheilla kylänä
Haapajärven (= nyk. Haapaveden)
kappelissa. V. 1764 tuli siitä
Pyhäjoen kappeli ja seuraavana
vuonna valmistui ensimmäinen
kirkko, joka on sijainnut lähel-
lä nyk. Pappilaa Katila-
kosken rannalla. Jälleole-
vista perustuksista päätetään
on se ollut suunnikkaanmuo-
toinen, pituussuunta N-S. Tappeli
on sijainnut kirkon lounaisnur-

92. Kassa. Hautuunmaa on ^{ollut} ~~siis~~ kirkon vieressä. 3 puuristää vuosilta 1835, 1840, 1845 on vielä pys- tyssä. Nyk. kirkko on raken- nettu ~~ant~~ hyvän joukon ylemmäksi ja on puinen ristikirko. Se val- mistui vuonna 1842 Jaakko Kuo- rikosken johdolla.

V. 1856 tehtiin eritellün Kar- sämäki Pyhäjosta omaksi seu- rakunnaksi ja aluksi kuului siihen Kappelina Pyhäjärvi, kunnes sitäkin v. 1861 tehtiin oma seurakunta.

Kirkonkengä on kaksi. Näs- tä on pienempi vanhempi, G. Meyerin valama, vuodelta 1766. Toimman kellon yhdellä sivulla on seuraava kirjoitus: „Karsämäen emäkirkon. Toimitettu v. 1842 kirk- koherralta B. L. Fosterukselta.“ Toisella sivulla: „Valettu Osbergin ja Baden tykönä Helsingforsis- sa.“ Kello on vuodelta 1858 ja erit-

läini Kaunis.

Haapavesi.

Haapajärvenä mainitaan kirk- ko v. 1647)* Hyg. Kappelina on se- unen vuotta 1675.

Nykyinen kirkko on puinen ristikirko rakennettu v. 1784. Kirkon sisällä on oven yläpuo- lella seuraava kirjoitus:

„Kuningas Gustavus III: Kalli- tessa on tämä kirkko rakettu vuonna 1784 sinä 19 p. Syyskuu- sa vihitty ja kutsutta: Gustaf Adolph“

Tapa-~~lap~~ lin sanotaan olevan paljon vanhemman. Eräissä hei- vessä tapulin sisällä on vuosilu- ku 1751. Viime vuosisadan alkue- puolella on se täydelleen korjattu. Takastissa säilytetään joukko vanhoja, nauttomia kirkonmaalauk-

)* K. G. Leinberg. Handlingar s. 292.

sia)*
 Vanhimmat papert kirkon
 arkistossa ovat vuodelta 1691.
 Vuosilta 1714-1722 puuttuu tie-
 loja kokonaan ^{helposti arvata} ~~puuttuun ymmärr-~~
~~rettävistä~~ ^{kaivista} syistä.

Täsun mukaan upotettiin
 kirkonkellot ison vihan aikana
 syvään askonlaakseen, tois-
 ten mukaan kirkkorantaan.
 Nykyisistä kelloista on isom-
 man toisella sivulla seuraava
 kirjoitus:

"Auno 1784. Koska kuningas
 Gustavus III hallitsi Ruotsin
 valtakuntaa Herr Adolf
 Tändefelt oli maanherra Ou-
 lussa Herr Mag. Jacobo
 Hartman pispä. Turussa
 Herr Mag. Johan Westzyntius
 provasti ja kirkkoherra Pyhä-

* Kts. Nuori-Suomi 1899.

-joesa herr Aron Wegelius kapp-
 lainen Hapajärvessä, osti Haa-
 pajärven seurakunta tämän
 kellon, toimitettu Johan Jonnolda,
 Paavali Jonnolda ja Mats Vai-
 timiemellä. Tuota Herr Hans
 Abram Haianilta kaupamies
 Brahen kaupungissa, valettu
 Joh. Mortenpojan Stockholmis-
 ta"

Toisella puolella:
 "Herralle minä helisen ku-
 mantelen
 Korkiasta kengeton herättelen
 kengellisiä Herran töihin.

"Es 2:5 v. 3. Tulkaa astakaa ylös
 Herran vuorelle Jacobin Juma-
 lan huoneeseen, että hän opetais
 teille hänen teitänsä ja va-
 te vaettaisitte hänen polkuil-
 lensä."

yläosassa on
 Renemmän kellon toisella ~~sivulla~~
 seuraava kirjoitus:
 Soli Deo gloria.

Yhdellä sivulla:

"Friderich den I dei gratia R.S.
"Da vore landshöfdinge och biskop
R. V. von Essen | Herman Witte."

Toisella sivulla:

Till Haapajärvi capell
abr denna klacka guten
utthi P. Et P. M. N. Mathesey
Sacell: m. Wilanders. H.
Förskåls. C. Zimmermans
och Jonas Portinetyd. 1727.
Betald af H. Jonas Sundelin."

Auno 1727.

V. 1863 tehtiin Haapajärven kap-
pelista oma seurakunta ja muu-
tettiin sen nimi silloin Haapave-
deksi, koska Kalajoen Haapa-
järvestä muutama vuosikunta
oli tehty Haapajärvi niminen
pitäjä.



Muutamia paikkainimia

Pyhäjärvi.

Emoniemä. (Kts. J. V. Castren, Kertomus
Pyhäj Haapajärven kihlak.
muinaisj. s. 25)

Hüdenvuori (Hüdeeniemi - sekä, Kari,
tie Kts. s. 51-52.) Mathe-
sius (De Ostrobotnia 1734)
tielää ^{vuorella} paikalla oleva pa-
kanuden aikuisen uhri-
paikan.

Kyyraunäki. Palo Pitäjämäellä.

Hämeeeniemi Kts. s. 59

Hämeeensaari " "

Kalmusaari Kts. s. 46, 74.

Kutranoinen (Kts. J. V. Castren ed. m.
teos s. 58.)

Lapinkoski. Koski Pyhäjoen yläjuoksussa.

Liinaaho. Palo Kuruveden rajalla.
Laanut asukkaansa Pie-

Laveden diinasta.

- Lohvansuu (Lohvajärvi ja Lohvajoki) Talo
Jakikylässä
- Näpionkoski. Koski Pyhäjoessa lähellä
seurustua.
- Oulumäki. Korkea mäki lähellä Vi-
rolan taloa.
- Pajala. Talo Huideunimellä. Kts.
s. 65
- Pöponsaari. Saari Huideunperällä Naame-
saaren vieressä.
- Pitajämäki. Korkea asattu mäki Piti-
jontaan rajalla. s. 65.
- Pyhäjärvi. Järven nimenä kerrotaan en-
nen olleen Ristijärvi, mutta
oli se muutettu Pyhäjärveksi,
kun siihen oli kukkunut niin
paljon kirkkoväkeä. Kun
uusi nimi oli sille annettu
s. siihen evää kuulu ihmii-
siä kukkuneen. (Kts. tosiaan
Suorjärven Pyhäjärvestä: K.
J. Jalakanen Rautalauminen his-
toria. s. 10). Pyhäjoen kesto

ylläin. Mathesius Saameen
nimensä seuraavalla tavalla:
"Pyhäjoki nimitys on otettu joen
suurimmasta koskesta, Pyhä-
koskesta. Kappaleen matkan
päässä kosken yläpuolella on
Pyhälän talo. Kerrotaan että,
kun muinoin joukko ryypä
oli maannut täällä yönsä,
maasta oli kasvanut pensai-
ta nukkarien päiden yli, ja,
kun vartiat ryhtyivät rak-
kaamaan pois pensaita, oli
samalla muutamia pöytätul-
lut porokihakatuiksi. Muut,
pelossaan tämän johdosta,
jättivät pihan sanoen: "tä-
mä paikka on pyhä."

Riita-aho. Kts. s. 61.

Rillankivi. Iso kivi maanselällä Sillä
kontaa, missä Kuopion,
Vaasan ja Oulun läänien
(Kolmen maakunnan) rajat
yhtyvät. Kiven pituus

alla iki ahaa rajapyykki.
 Sen luona olivat kerran kah-
 den eri puoleen rajankävijät
 yhtyneet ja siinä viitattu-
 neet. Tappelussa oli saaneet
 surmansa muuan Rilla-ni-
 mellinen mies, josta kivi
 on nimeusä saanut. Hänen
 kuolemansa vuosi luku pitäi-
 siällä kiveen merkitty-
 nä. Paljon muitakin vanho-
 ja kirjoituksia on tiessä ol-
 lut, mutta ovat kulovaleet
 ja uudemmat hakkaukset
 ne hävittäneet. Päälystä
 on silitetty ja on siinä seura-
 va pöytä:

M G Ks. top. arkisto
 18 14 Pyhäjärvi Od.

- Ruhansaari. Kts. s. 62.
- Waala Talo Jokikylässä.
- Vuola. Talo Mäkikylässä Kts. s. 66.
- Vitri Talo Mäkikylässä.

Haapavesi.

- Ainali Järvi pitäjän pohjoisosassa.
Kalmaseni. Kts. s. 48.
- Karsikas. Kylä pitäjän eteläosassa.
- Kemi. Talo Wajusjärvenellä.
- Korkatti. Kts. s. 55.
- Käräjäsaari. Saari Pyhäjössä toista pe-
rin kulmaa kirkolta ylös-
päin. Sen kaudalle virtaa kä-
räjäoja. Ojan rannalla on
Käräjäkivi, jossa saatoan
tuomarin istuneen, kun
uuden muinoin paikalla
Käräjä istuttiin.
- Lallunniemi s. 64.
- Osmauki. Kts. s. 55.
- Paalinemi s. 48.
- Pirnesjärvi. Kts. s. 41-44.
- Rytky. Kts. s. 71.
- Wajusjärvet. Haapajärven eteläpuolella.

